

Koereigers blijven in het zuiden

Van de witte reigers die in ons land voorkomen is de Koereiger de kleinste. In veel regio's is een Grote Zilverreiger al bijna 'gewoon' en Kleine Zilverreigers zijn regionaal (Delta) weinig bijzonder. De Koereiger, die inderdaad vaak tussen vee loopt, is wel een bijzonderheid. In dit artikel worden aantalsontwikkeling, seizoenspatroon en verspreiding besproken. De data zijn afkomstig van het Bijzondere Soorten Project-niet broedvogels (BSP, 1989-2009), Avifauna I (waarnemingen aanvaard door de Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna, CDNA, 1964-96) en Waarneming.nl (1964-2009). 'Losse waarnemingen' (vogel X, aanwezig op dag 1, 2 en 3 geeft drie losse waarnemingen) zijn zo goed mogelijk gecombineerd tot 'gevallen' (vogel X is één geval). Na deze analyse bleven in totaal 511 gevallen over van in totaal 1401 vogels uit 1964-2009.

Zeer zeldzame broedvogel in Nederland en Vlaanderen

Koereigers broeden op alle continenten behalve Antarctica. Van de drie ondersoorten nestelt de nominaatvorm *Bubulcus ibis ibis* in (o.a.) Europa. Tweemaal werd met zekerheid in ons land gebroed. In 1998 mislukte een broedgeval in een kolonie Aalscholvers en Blauwe Reigers in De Wieden Ov in de jongenfase (R. Messemaker, R. Veldkamp). In 2006 nestelde een paar tussen Blauwe Reigers en Kleine Zilverreigers in de Braakman, Zeeuws-Vlaanderen, maar het nest met twee eieren bleek bij een vervolgbezoek leeg (M. Ploegaerts, H. Castelijns). Vagere aanwezigingen voor broeden waren er in 1998, een voorjaar met opvallend veel Koereigers in ons land (zie figuur 2), in het Quackjeswater ZH (paar in Lepelaarkolonie) en bij Oud-Loosdrecht NH (overvliegend exemplaar met tak in de snavel). Spannend waren ook de waarnemingen in de Braakman in het voorjaar van 2008 (vogel meerdere malen met nestmateriaal vliegend) en 2009 (duo in mei-juni en boven de kolonie vliegende Koereiger tijdens bezoek). Moeilijk te plaatsen zijn waarnemingen van een paartje met 3 jongen bij Ellewoutsdijk ZI op 4 juli 2009, op slechts 10 km ten NNW van de Braakman, en van 3 Koereigers die in het voorjaar van 2009 meerdere keren invielen in een kolonie Blauwe Reigers, Kleine Zilverreigers en Lepelaars op de Sassenplaat nabij Moerdijk NB.

In Vlaanderen broedde de soort voor het eerst in 1997 in Het Zwin bij Knokke, op minder dan 2 km van de grens met Nederland. Deze vogels werden vermoedelijk aangetrokken door soortgenoten in kooien. In 1997-2002 broedden er resp. 2, 1, 2, 9, 0 en 1 paren, daarna niet meer.

Talrijke broedvogel in Frankrijk

Koereigers die ons land aandoen stammen waarschijnlijk uit Zuid-Europa. In Frankrijk maakt de soort hoogtijdagen door. Hij broedt er jaarlijks vanaf 1969 en telde in

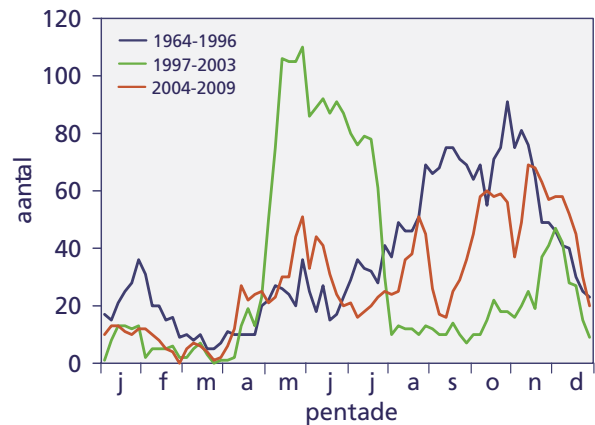
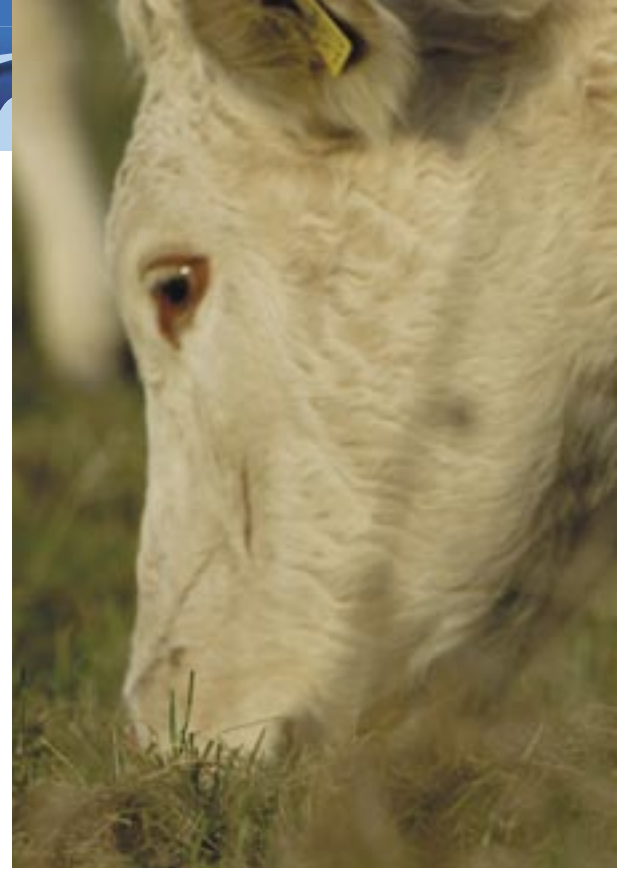
1989 272 broedparen in 4 kolonies. Dit aantal groeide naar 7250 paren (57 kolonies) in 2000 en 14.098 paren (111 kolonies) in 2007. De zwaartepunten liggen in het zuidwesten (Languedoc-Roussillon: 2870 paren) en zuidoosten (Camargue: 4776). Langs de Atlantische kust groeide de Bretonse populatie tussen 2000 en 2007 van 191 naar 1681 paren terwijl zich tegelijkertijd kleine aantallen in Normandië vestigden. De enige kolonie in Picardië in het uiterste noordwesten, zo'n 170 km ten ZW van Zeeuws-Vlaanderen, telde 27 paren in 2007 (1 in 1994, 9 in 2000). Europese Koereigers overwinteren deels op het Iberisch Schiereiland en in Noord-Afrika. Een deel is standvogel. Na strenge, tot in Zuid-Europa doordringende winters, valt de Franse populatie terug.

Seizoenspatroon

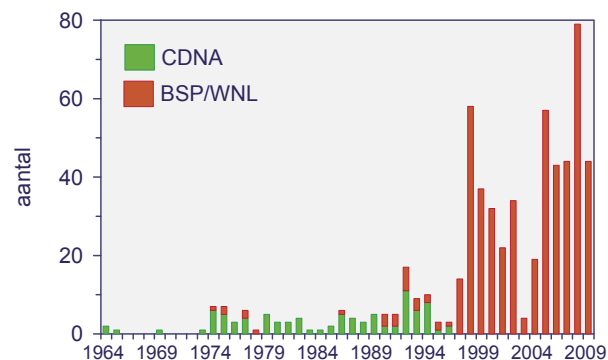
De Koereiger heeft zich in ons land ontwikkeld van vooral najaars- en wintervogel tot een echte jaarvogel (figuur 1). Waarnemingen in april-juni waren aanvankelijk schaars (14% van de meldingen in 1964-96), maar zijn tegenwoordig gebruikelijker (25% in 2004-09) en soms zelfs overheersend (52% in 1997-2003). Dit laatste kwam vooral op conto van 1998. Vanaf 11 april werden in ons land ca. 30 Koereigers gezien, de grootste influx ooit. Opvallend, naast het eerste broedgeval in Nederland (zie boven), was een groepje van maximaal 6 vogels van 28 april tot 5 mei in de Oostvaardersplassen Fl. Andere jaren met relatief veel voorjaarsvogels waren 1992, 1999, 2000, 2007 (alle mei), 2005 (mei-juni) en 2009 (april). In 2007 en 2008 ontbrak de soort voor het eerst geen enkele maand (in 2009 alleen in januari en maart).

Bijna 14% van de 511 gevallen heeft betrekking op trekkende vogels. Van de 114 trekkers passeerde 18% in april, 37% in mei en 11% in zowel juni als augustus.

In 88% van alle gevallen ging het om solitaire vogels en in 8% om een duo. Waarnemingen van 3-6 Koereigers zijn bijzonder. De grootste

Figuur 1. Koereiger, seizoenpatroon (aantal gevallen per pentade) in 1964-96, 1997-2003 en 2004-09.

Figuur 2. Aantal Koereigers per jaar in 1964-2009 in Nederland. Waarnemingen zijn afkomstig uit Avifauna 1 (1964-96, CDNA) en de databases van BSP en Waarneming.nl (1997-2009 en aanvullingen over 1964-96 die niet te herleiden zijn tot aanvaarde CDNA-gevallen).

Koereiger, Groessen, 1 december 2006.
Foto: Michel Geven

trekgroep bestond uit 4 vogels die in de avond van 14 juli 2005 in noordelijke richting langs De Nolle bij Vlissingen ZI vlogen. Pleisterende groepjes van 5 en 6 vogels zijn al genoemd (Ellewoutsdijk 2009, Oostvaardersplassen 1998). Een ander groepje van 6 vogels was van 7-27 mei 1998 aanwezig in De Wieden Ov.

Aantalsontwikkeling

Een toename van het aantal Koereigers ligt voor de hand, gezien de ontwikkelingen in Frankrijk. De soort wordt sinds 1973 jaarlijks in ons land aangetroffen, is vanaf 1998 duidelijk toegenomen en kende pieken in 1998, 2005 en 2008 (zie figuur 2). De CDNA-periode (tot en met 1996) en recente jaren (vanaf 1997) zijn echter niet eenvoudig te vergelijken vanwege een verschillende methode. Waarnemingen tot 1997 zijn vermoedelijk sneller samengevoegd tot een geval (bijvoorbeeld waarnemingen uit verschillende delen van Noord-Holland) dan daarna. Een aanwijzing hiervoor is dat de gemiddelde verblijfsduur in 1964-96 sterk afwijkt van die in 1997-2009 (resp. 19,5 en 7,0 dagen). In figuur 3 is het aantal 'vogeldagen' per jaar uitgezet. Hierbij is per geval de verblijfsduur vermenigvuldigd met het aantal exemplaren. Dit levert per jaar een schatting op van het totale aantal dagen dat Koereigers in ons land hebben doorgebracht. Doordat de vogels uit de CDNA-jaren gemiddeld voor een langere periode in het bestand zijn opgenomen dan die uit de recente jaren, is de toename minder sterk dan verwacht (vergelijk figuur 2). Behalve topjaren zijn er trouwens ook 'daljaren', waarbij recent vooral 2003 opvalt met slechts 4 solitaire vogels. Opmerkelijk was de influx van Koereigers in Groot-Brittannië vanaf november 2007 tot in april 2008, met groepen tot 18 vogels en in totaal zeker 85 individuen in januari in Engeland en zeker 80 in februari in Ierland, waar slechts 10 eerdere gevallen bekend waren. De influx kreeg een vervolg in het eerste succesvolle Britse broedgeval in Somerset. Deze influx viel niet samen met verhoogde aantallen in Nederland. Het is niet bekend wat de oorzaken zijn achter de jaarfluctuaties.

Verspreiding

De meeste Koereigers zijn gemeld in het (zuid)-westen van het land, de Oostvaardersplassen e.o., de Noordelijke Randmeren en de Kop van Overijssel. Ze worden gemiddeld steeds zuidwestelijker waargenomen (figuur 4). Het zwaartepunt van alle waarnemingen verspringt van het Eemmeer Ut (1964-96) via Weesp NH (1997-2003; 21 km

westelijker) naar Oudewater Ut (2004-09; nog 32 km verder ZZW). Over de gehele periode bezien zijn Zuid-Holland, Zeeland en Noord-Holland met resp. 22%, 17% en 12% van alle waarnemingen de beste provincies om Koereigers te zien. Groningen, Drenthe, Utrecht en Limburg komen er bekaaid vanaf (alle minder dan 5%).

Ontsnapte Koereigers

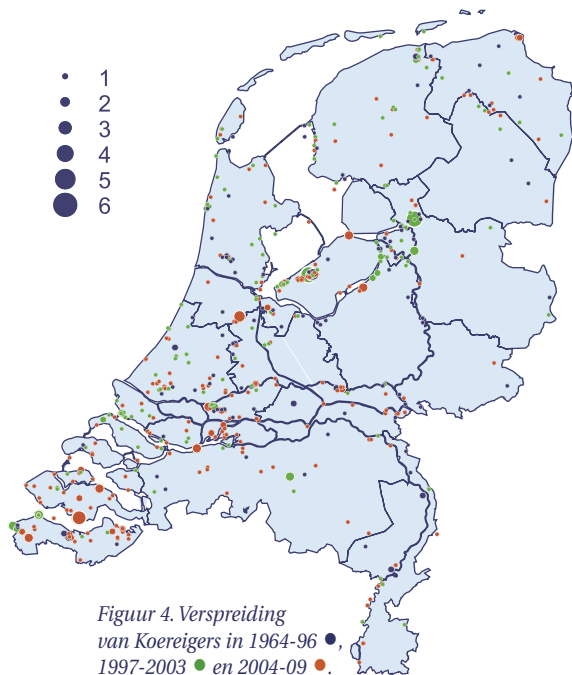
Er zijn verschillende waarnemingen bekend van ontsnapte Koereigers in ons land, waarvan de eerste dateert uit oktober-november 1961. Twee vogels in augustus-december 1977 in Limburg zijn verdacht omdat ze een (mogelijk plastic) ring droegen én kenmerken vertoonden van de ondersoort *coromandus* uit Zuidoost-Azië en Australië. In 2008 doken in juni exemplaren op met een groene kleur-ring: VA in Rhenen Ut en VB of V8 in Afferden Gl. De eerste vogel was zeker en de tweede waarschijnlijk afkomstig uit Ouwehands Dierenpark, Rhenen (S. Terlouw). In december van dat jaar vertoefde in Vockestaert ZH een vogel uit een Belgisch vogelpark. Ook uit andere jaren zijn vogels met een 'verdachte' ring bekend.

Het is bij deze soort dus goed om extra aandacht te besteden aan de aanwezigheid van ringen, temeer daar in Duitsland meerdere malen uit gevangenschap afkomstige Koereiger gebroed hebben, zoals in Baden-Württemberg in 1975-76. Vrijvliegende ontsnapte of losgelaten vogels zijn of waren o.a. aanwezig in Neurenberg en de dierentuin van Keulen. Voor zover bekend is er in ons land nog nooit een (kleur)ring van een 'wilde' Koereiger afgelezen. Een mooie klus: wie vind de eerste ge(kleur)ringde vogel uit bijvoorbeeld Spanje, Italië of Frankrijk (zie www.cr-birding.be)?

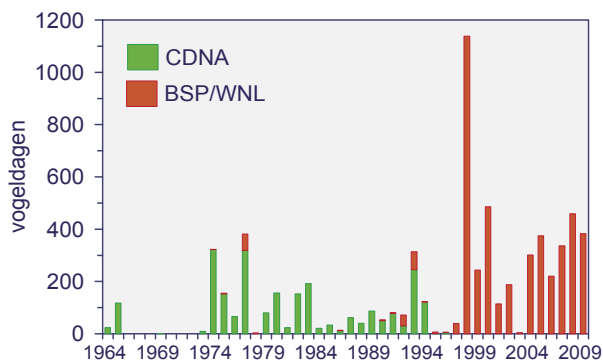
Opmerkelijk was een waarschijnlijke hybride Koereiger x Kleine Zilverreiger op 3 november 2009 nabij de Braakman. Zo'n hybride, de eerste in ons land, is erg zeldzaam maar wel bekend uit gevangenschap. Dat de vogel in Nederland uit het ei gekropen is, valt gezien de aanwezigheid van Koereigers in de nabije Kleine Zilverreiger-kolonie niet uit te sluiten.

Opvallend langzame toename aantal Koereigers

In het licht van de aantalsontwikkeling in Frankrijk vallen de aantallen in ons land wat tegen. Echt spectaculair is de toename bij ons nog niet, en bovendien wordt het beeld vertroebeld door niet-wilde vogels. In Frankrijk ontwikkelt de soort in toenemende mate trekgedrag. Blijkbaar zwerven de duizenden Franse Koereigers echter nauwe-

Figuur 4. Verspreiding van Koereigers in 1964-96 ●, 1997-2003 ● en 2004-09 ●.

Figuur 3. Aantal 'vogeldagen' van Koereigers in 1964-2009 in Nederland.

Geraadpleegde literatuur

Bauer H.-G. & F. Woog. 2008. **Nichtheimische Vogelarten (Neozoen) in Deutschland, Teil I, Auftreten, Bestände und Status.** Vogelwarte 46: 157-194.

Van den Berg A.B. & C.A.W. Bosman. 2001. **Zeldzame vogels van Nederland (Avifauna van Nederland I).** GMB uitgeverij/KNNV uitgeverij, Haarlem/Utrecht.

Dubois P.J., P. le Maréchal, G. Oliosio & P. Yésou. 2008. **Nouvel inventaire des oiseaux de France.** Delacaux & Niestlé, Paris.

Dutch Birding, rubrieken Recente meldingen en WP reports.

Marion L. 2009. Recensement National des Hérons coloniaux de France en 2007. **Heron cendre, Heron pourpre, Heron bihoreau, Heron Crabier, Heron garde-boeufs, Aigrette garzette, Grande aigrette.** Rapport SESLG – CNRS – Université Rennes1 - MNHN, Rennes cedex.

Vermeersch G. & A. Anselin. 2009. **Broedvogels in Vlaanderen 2006-2007: recente status en trends van Bijzondere Broedvogels en soorten van de Vlaamse Rode Lijst en/of Bijlage I van de Europese Vogelrichtlijn. [INBO.M.2009.3].** Mededelingen van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, 2009(3). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.

lijks (ver genoeg) in noordelijke richting uit. Desondanks lijkt een verdere toename bij ons aannemelijk. Misschien gaat de Koereiger wel de Kleine Zilverreiger achterna. Pas na een sterke groei van de Franse populatie Kleine Zilverreigers tussen 1989 en 1994 (van 3800 naar 9847 broedparen) werden in Nederland aanmerkelijk meer Kleine Zilverreigers gezien. Zo nam het gemiddeld aantal Kleine Zilverreigers per maand tijdens watervogeltellingen toe van 0 (1979/80-1990/91) via 1-4 (1991/92-1993/94) naar 14 en 33 (1994/95, 1995/96). De twee koude winters die hierop volgden, zorgden voor een pas op de plaats (15 resp. 21), waarna de toename doorzette. In dit verband is het afwachten welk effect de koudere winters van 2008/09 en 2009/10 op Koereigers hebben gehad. In ieder geval bleek de Nederlandse broedpopulatie Kleine Zilverreigers hieronder geleden te hebben. Deze was na de winter van 2008/09 voor het eerst sinds midden jaren negentig niet verder gegroeid (2008-09 ca.170 resp. 110 broedparen).

Met dank aan alle waarnemers, de regionale contactpersonen (BSP) en admins (Waarneming.nl) voor het doorgeven en controleren van gegevens en aan Thomas Bernard voor informatie uit Frankrijk.

Kennis is altijd een betere oplossing dan onkunde

De meeste vogelaars verzamelen gegevens omdat ze het leuk vinden hun hobby richting te geven én omdat ze hopen en verwachten dat deze gegevens zullen bijdragen aan een beter natuurbeleid. Voor de onderbouwing van zulk beleid bestaat behoefte aan veel en veelsoortige gegevens.

Samen met de andere Particuliere Gegevensverzamelende Organisaties (PGO's) zoals FLORON, RAVON, de Vlinderstichting en de Zoogdiervereniging is SOVON al enige jaren bezig te bouwen aan de Nationale Databank Flora en Fauna (NDDF). Dit basisbestand van natuurgegevens wordt ontsloten voor maatschappelijk gebruik via het nieuwe Natuurloket. Dit is het gezamenlijke instrument van de PGO's en de Gegevensautoriteit Natuur. De Gegevensautoriteit is niet alleen een bureau, maar ook een persoon.

Eerst even over jezelf

Ik ben begonnen, op rationele gronden, met een studie scheikunde. Ik was echter al van jongs af aan graag in de natuur bezig. Toen het kwartje viel dat hoofd en hart moeten samen vallen, stapte ik over naar de studie biologie. Je zou me dus bioloog in hart en nieren kunnen noemen.

Ik specialiseerde me in de ecologische richting en vooral in processen achter de verspreiding van planten. Als plantencoloog heb ik voornamelijk met populatiemodellen gewerkt. Bij veel wetenschappers komt echter op zeker moment, al dan niet met het ouder worden, de vraag naar voren: wat kan de maatschappij hiermee? Ik kwam tot de overtuiging dat het natuurbeleid en -beheer maatschappelijk beter zou kunnen en moeten functioneren. Vandaar dat ik de benoeming tot Gegevensautoriteit Natuur heb aanvaard.

Ben je actief als waarnemer?

Drukke bezigheden verhinderen dat ik heel veel in het veld ben. Ik heb nog streeplijstjes van planten gemaakt die in het archief van Floron zitten... Maar de leukste onderzoekjes doe ik op vakantie in Ierland: studie aan ongestoorde hoogvenen, laagvenen, duinen en alle overgangen daartussen.

Wat is dat, de Gegevensautoriteit Natuur?

De Gegevensautoriteit Natuur (GaN) vormt een schakel tussen de natuurgegevens die verzameld worden door ontelbare vrijwilligers en het maatschappelijk gebruik. Natuurgegevens kunnen worden ingezet bij allerlei al dan niet lokale (geplande) ingrepen, maar ook op andere plekken binnen beleid en beheer. Als de GaN zijn fiat heeft gegeven aan bepaalde data, hoeft bijvoorbeeld een projectontwikkelaar niet te proberen om twijfel te zaaien aan de zeggingskracht van die gegevens. De GaN heeft immers geconstateerd dat de gegevens volgens goede methoden zijn verzameld en voldoende betrouwbaar zijn.

Waarom ben je Gegevensautoriteit geworden?

Ik was hoogleraar ecologie in Nijmegen en maakte me ongerust over de teloorgang van bepaalde

natuurwaarden. Dat moest echt anders kunnen. Tegelijkertijd had ik zorgen over de natuurbeschermingsbeweging. Het is een conserverende gemeenschap, met een logische tendens om te behouden en ideeën te baseren op beelden uit het verleden. Men is wat minder geneigd om nieuwe kansen te zien. Nieuwe ontwikkelingen, zoals kennis opgedaan over de zogenaamde ver-thema's (vermesting, verzuring, verdroging), met een meer op het hele landschap gerichte benadering, daarvan zou je meer terug willen zien. Ik kwam dus tot de conclusie dat er een veel beter transport op gang zou moeten komen van kennis over natuurwaarden richting natuurbeleid en -beheer. In de praktijk wordt er te weinig gedaan met de bestaande kennis. Deze rol, de schakel vormen naar een beter maatschappelijk gebruik van natuurgegevens, zie ik als een uitdaging.

Ongetwijfeld lastige materie

Waar ik me vooral op verkeken heb, is de regelgeving. Dat is in mijn rol iets heel anders dan waar je als onderzoeker mee van doen hebt. Je hebt immers nationale en internationale wetgeving, naast gevoeligheden in de politiek, de maatschappij en bij de achterban van de natuurliefebbers. Juridisch zit veel in een strak jasje, met weinig flexibiliteit. Opvallend is ook dat natuurbeleid en -bescherming niet altijd gehandhaafd wordt. De wetgeving zal nog wel enige tijd een zorgpunt blijven. Maar het is wel iets waar de GaN aan gaat werken! Het zal beginnen met het afgeven van waarschuwingen. Bij procedures die fout lopen, zal informatie worden gegeven over hoe het wél had gemoeten. Door kennis beschikbaar te maken, kunnen initiatiefnemers zich voorbereiden. Het excuus, hoe had ik dat nu kunnen weten, geldt dan niet meer. En na de waarschuwingen komen vervolgstappen...

Noem eens wat voordelen van dit beleid

Een van de grootste voordelen is dat de initiatiefnemer tot natuuringrepen, bijvoorbeeld een ondernemer of gemeente, van tevoren kan inschatten in hoeverre zijn plannen zullen leiden tot wezenlijk natuurverlies en weerstand vanuit de